

УДК 81'255.4:159.942]:811.111(73)
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/50>

Ставчук Н. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПЕРЕКЛАДІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ І КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ РЕЯ БРЕДБЕРІ)

У статті досліджено основні перекладацькі трансформації, вжиті у перекладі мовних одиниць і конструкцій із емоційно-експресивним забарвленням у творах Р. Бредбері. Актуальність дослідження зумовлена значними розбіжностями у структурі англійської та української мов і труднощами передачі емоційного забарвлення у перекладі.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування засобів створення емоційності й експресивності в англійській мові, аналіз закономірностей їх відтворення українською мовою.

У статті проаналізовано романи Рея Бредбері та їхні переклади, виявлено, що найчастіше перекладачі використовували такі трансформації: стилістичні, лексико-семантичні (конкретизацію, генералізацію, додавання та вилучення слова, контекстуальну заміну, смисловий розвиток), граматичні (членування речення, синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), об'єднання речень), лексико-граматичні (перестановку, антонімічний переклад, експлікацію, компенсацію), морфологічні (заміну однієї частини мови на іншу) та синтаксичні (зміну синтаксичної ролі членів речення).

Серед різноманіття емоційних станів найбільш чисельними у досліджуваних творах виявилися: радість, гнів, роздратування, відчай, здивування.

На основі наведених у статті прикладів висувається припущення, що вживання перекладацьких трансформацій дозволяє максимально зберегти у перекладі ідентичність авторської думки, адекватність перекладу, а також підвищувати об'єктивність процесу перекладу і перекладацького рішення.

Аналіз дослідження, проведеного у статті, доводить необхідність переведення проблеми перекладацької стратегії на вищий рівень наукової рефлексії, що передбачає, зокрема, систематизацію можливих підходів до її вирішення та розробку необхідного методологічного апарату. На сучасному етапі робота з текстами різних жанрів вимагає від професійного перекладача усвідомленого підходу, в основі якого має бути сукупність стратегій, здатних забезпечити оптимальний варіант вирішення складних перекладацьких завдань.

Ключові слова: трансформація, переклад, експресивність, емоційність, емотивність, художній текст.

Постановка проблеми. Дослідження емотивної лексики в художніх текстах цікаве тим, що про справжню природу людських почуттів, пристрастей, емоцій, про їхню силу можна дізнатися завдяки тій формі, якої вони набувають, потрапляючи із внутрішнього світу в зовнішній, тобто завдяки слову. Для художнього дискурсу характерною є тенденція до емотивності, оцінності, експресивності та безперервні пошуки різних способів її вираження, оскільки для реалізації власного задуму письменнику потрібно акцентувати увагу читача на певних фактах, явищах, проблемах, налаштувати його на сприйняття, викликати інтерес, подати свою експресивну оцінку й заклати її у свідомість читача, сформулювати у нього певне ставлення до проблеми, яка порушується, стимулюючи його до певних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перекладацькі трансформації розглядалися багатьма вченими, котрі пропонували своє визначення цього поняття, але всі вони доходили висновку, що перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною процесу перекладу та без їх використання неможливо досягти адекватності перекладу тексту. Так, наприклад, на думку Я. І. Рецкера, трансформації – це «прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення слова іноземної мови у контексті та знаходимо його відповідність у мові перекладу, що не збігається зі словниковою» [5, с. 216].

Емоційні процеси вивчаються вченими різних наукових напрямів: філософії (Р. Декарт, Б. Паскаль, Б. Спіноза, І. Кант, Л. Фейербах, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Шиллер та ін.), психології (В. К. Вілюнас,

Б. І. Додонов, Я. Рейковський, С. Л. Рубінштейн, А. В. Запорожець, О. М. Лук, П. В. Симонов та ін.), літературознавства (Л. І. Мацько, М. М. Сулима, Л. В. Щерба, О. С. Ахманова та ін.), а віднедавна і лінгвістики, у центрі уваги якої опинилося емотивне значення.

Постановка завдання. У статті розглядаємо прийоми відтворення засобів експресивності й емоційності та трансформації у перекладі з англійської мови українською на матеріалі творів Р. Бредбері, оскільки в останні десятиліття літературно-суспільний інтерес до ідіолекту письменника помітно поживався. Що стосується лінгвістичних досліджень, присвячених його мові та стилю, то їхня частка у загальній кількості праць із його творчості залишається досить незначною, тому ми вважаємо за необхідне звернути увагу на лексичні аспекти аналізу творчості письменника.

Виклад основного матеріалу. Використовуючи класифікацію емоцій американського вченого К. Ізарда [2, с. 4], ми виявили, що найчастіше у творах згадуються такі емоції, як «гнів», «презирство», «відраза», «горе / страждання», «страх», «радість», «сором» і «здивування».

Серед різноманіття емоційних станів найбільш чисельними у досліджуваних творах виявилися такі:

– **«радість»:** *He could feel the sun bum his spiny-bearded cheek, and he was twenty-five years old again, walking, walking, looking, smiling, happy to be alive, very much alert, drinking in colors and smells.* – Він відчував на своїх зарослих колючою щетиною щоках гаряче південне сонце, і йому знов було двадцять п'ять років, і він усе йшов і йшов, роздивляючись навколо, усміхаючись, щасливий із того, що живе, що такий бадьорий і чутливий, що всотує в себе барви й пахощі [4; 6]. Перекладач вдався до описової трансформації (*spiny-bearded cheek* – зарослих колючою щетиною щоках), граматичної заміни (*cheek* – щоках), компенсації (*very much* – такий), додавання (*alert* – бадьорий і чутливий), цілісного перетворення (*drinking* – всотує);

– **«гнів»:** 1) *His face was choked with blood, his eyes were blazing.* – До обличчя Дугласові прилила кров, очі його палали. У цьому реченні застосовано цілісне перетворення (*was choked with blood* – прилила кров) [4; 6]. 2) *Pikes with the bitterness in him as deep as a black, charred well of green acid.* – Пайкс, чиє озлоблення було таке глибоке, як почорнілий обвуглений колодязь із зеленою кислотою [4; 6]. Тут перекладач застосував граматичну заміну (*with the bitterness in him* – чиє озлоблення було);

– **«роздратування»** (*“For God’s sake, let me be!” cried Montag passionately.* – Та дай ти мені спокій, ради бога! – люто крикнув Монтег [4; 6]. Перекладач застосував трансформацію цілісного перетворення виразу «let me be» на «та дай ти мені спокій»);

– **«відчай»** (*I’m so damned unhappy, I’m so mad, and I don’t know why I feel like I’m putting on weight.* – Я такий нещасний, такий розлючений, сам не знаю чому. Мені здається, ніби я пухну... [4; 6]. У перекладі спостерігаємо такі трансформації, як нейтралізація (опущення слова «damned»), вибір лексичного відповідника (*mad* – розлючений), цілісне перетворення (*I’m putting on weight* – я пухну).

– **«здивування»** (*The captain stared in delighted amaze.* – Капітан аж очманів од здивування й захвату [4; 6]. Перекладач застосував емфатизацію (*stared* – очманів, підсилювальна частка «аж») і граматичну заміну (*delighted* – захвату).

Серед лексичних носіїв експресивності у досліджуваних романах Р. Бредбері ми виділили дві групи категоріальних сем, а саме:

1. лексичні одиниці з негативною конотацією:
а) прикметники: *disappointed, foolish, angry, horrible, furious, vulgar, upset*; б) іменники: *anger, grief, horror, sorrow, tragedy, fury, sadness, unhappiness*; в) дієслова: *to depress, to murder, to lie, to rage, to jeer, to frown, to despair*; г) прислівники: *terrifying, horrible, cruel, tragically, grueling, disgusting* [6];

2. лексичні одиниці з позитивною конотацією:
а) прикметники: *charming, marvelous, admired, contented*; б) іменники: *excitement, happiness, laughter, pleasure, enjoyment, gladness*; в) дієслова: *to bless, to joy, to merry, to beatify, to gladden*; г) прислівники: *delightedly, joyfully, happily, cheerily, pacifically* [6]. Перекладачі романів зуміли майстерно передати ці слова у текстах перекладу, зберігши їхній експресивний заряд завдяки трансформаціям модуляції, компенсації, цілісного перетворення або додавання.

У досліджуваних творах ми зустріли багато прикладів стилістично зниженої лексики, наприклад: 1) *It’s all off between us, you’re dirt, that’s all, dirt!* – Все між нами кінчено, ти погань, та й годі, погань!; 2) *“You stupid idiot!” he cried to himself.* – Дурню, дурню! – люто вилаяв сам себе; 3) *“Sitting on that curb, you fool! Oh, you damned and awful fool!”* – Сидів як блазень на тротуарі! Ах ти ж, несусвітний дурню! – Він стиснув руками телефон [4; 6]. У всіх випадках перекладач, опустивши деякі прикметники, застосовував прийом компенсації або адаптації, зберігши експресію усіх лайливих слів.

Перед початком аналізу зазначимо, що перекладацькі трансформації поділяються на морфологічні, граматичні, синтаксичні, лексичні, семантичні та стилістичні. Ми розглянемо найбільш частотні із них у перекладі досліджуваного роману.

Морфологічні трансформації є заміною однієї частини мови іншою або кількома частинами мови. Трансформації такого типу нічого не змінюють у плані змісту [3, с. 22]. Наприклад: *He thought of her quiet, shyly smiling face.* – Він ніби навіть бачив перед собою її ясне, спокійне обличчя, осяяне сором'язливою усмішкою [4; 6]. Епітет «*smiling*» замінений на іменник «*усмішка*», однак на експресивність вислову ця трансформація не вплинула.

Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення у процесі перекладу згідно з нормами мови перекладу [3, с. 22]. Розглянемо приклади трансформацій:

– членування речення: *Not one tree, not two, not a dozen, but the thousands he had planted in seed and sprout.* – Не одне дерево, не два, не десяток, а тисячі. Тисячі дерев, які він посадив, опускаючи в землю насіння і саджанці [4; 6];

– синтаксичне уподібнення (дослівний переклад): *Tramps. Criminals. Darkness. Accident. Most of all death!* – Бродяги. Злочинці. Темрява. Лиха пригода. А над усе – смерть! [4; 6]. Перекладач зберіг авторську пунктуацію (окличне речення) й односкладні речення, які утворили прийом парцеляції;

– об'єднання речень: *Later, going to sleep, he would feel the fiery smile still gripped by his face muscles, in the dark. It never went away, that smile, it never ever went away, as long as he remembered.* – А згодом у темряві, вже засинаючи, він усе ще відчуватиме на губах застиглу судорожну посмішку [4; 6]. Об'єднання речень (і вилучення окремих слів) і опущення повтору призвело до втрати експресивного відтінку.

Синтаксичні трансформації пов'язані зі зміною синтаксичних функцій слів і словосполучень. Зміна синтаксичних функцій у процесі перекладу супроводжується перебудовою синтаксичних конструкцій. Синтаксичні перетворення мінімально змінюють оригінальний зміст [3, с. 22–23]. Наприклад: *You could hear their faraway voices under glass. You could hear someone singing in a high sweet voice.* – За склом чути було голоси. Хтось дзвінко виспівував пісню [4; 6]. У першому випадку двоскладове речення змінюється на безособове, у другому – додаток «*someone*» виступає у перекладі підметом «*хтось*». Анафора, використана Бредбері, у перекладеній версії не збереглася, а епітет «*faraway*» був опущений, внаслідок чого експресивний заряд речення дещо знизився.

До синтаксичних трансформацій належить також заміна англійської пасивної конструкції на активну в українській мові, як, наприклад: *It's been a long time.* – Стільки часу минуло... [4; 6]. У цьому реченні перекладач вдався до графічного засобу експресивності – трьох крапок, які підкреслили емоційну паузу в діалозі героїв і компенсували опущення інверсії в оригіналі.

Лексичні трансформації – це відхилення від прямих словникових відповідників. Лексичні трансформації викликані, головним чином, тим, що об'єм значень лексичних одиниць мови джерела та мови перекладу не збігається [3, с. 23].

А. Б. Відющенко пропонує таку класифікацію лексичних трансформацій [1, с. 11–13]:

1. Лексико-семантичні трансформації:

1.1. Конкретизація: *The dust followed it a little way toward the south, then settled in the golden silence among the blue rails.* – Шлейф куряви потягся за ним на південь, а потім, коли знов запала золотава надвечірня тиша, влігся між голубими рейками [4; 6]. Перекладач використав такі заміни, як «*followed*» на «*потягся*», «*settled*» на «*влігся*», зробивши метафори мови перекладу більш експресивними порівняно з оригінальним текстом.

1.2. Генералізація: *You can't sit down without playing the chair like an accordion.* – Хоч ви й не можете сісти, щоб не зламати стільця [4; 6]. Перекладач замінив фрагмент «*playing the chair like an accordion*» на «*не зламати стільця*», яке в українській мові є більш зрозумілим, але менш експресивним, ніж англійське порівняння.

1.3. Додавання слова: *He held them, turned them, kissed them, hugged them, cried on them, held them out again, blinking at the little old people.* – Він брав їх за плечі, повертав, цілував, плачучи рясними сльозами, знову одхиляв їх і, моргаючи червоними повіками, вдивлявся в сухеньких старих [4; 6]. Додавши нові слова, зокрема замінивши «*cried on them*» на «*плачучи рясними сльозами*», «*blinking*» на «*моргаючи червоними повіками*» та «*little old people*» на «*сухеньких старих*», перекладач значною мірою підвищив образність речення.

1.4. Опущення слова: *He watched her drift away, drift with her pink face warm, smooth as an apple, unwrinkled and colorful.* – Він не зводив з неї очей; рожеве обличчя її було без зморщок, наче гладеньке рум'яне яблучко [4; 6]. У цьому випадку перекладач вилучив епітет «*colourful*», додатки «*drift*» і «*warm*», але вдала перестановка і зменшувально-пестливий суфікс *-ck-* зберегли експресивний відтінок речення.

1.5. Смісловий розвиток (модуляція): *In the cool night the Happiness Machine's metal was too hot to touch.* – Ніч була холоднувата, але металевий бік Мащини щастя обік йому пальці [4; 6]. Перекладач замінив вислів «*was too hot to touch*» на «обік йому пальці», що ніяк не зменшило експресивності використаної автором метафори.

1.6. Контекстуальна заміна: *And the bony son and curved daughters were brilliantly witty, like their father, telling of the long years and their secret life, while their father nodded proudly to each.* – І худорлявий син, і гарні дочки не згірше батька сипали допенами, розповідаючи, як добре жили вони тут, а батько гордо кивав головою, підтакуючи їм [4; 6]. Перекладач замінив конструкцію «*were brilliantly witty*» на більш звичне для українського читача словосполучення «сипали допенами», вміло компенсувавши експресивність речення оригіналу.

1.7. Адаптація: *But there are times, mind, when you're so busy, busy, you need a friend indeed, a friend in need.* – Але зважте, настане час, коли на вас навалиться сила-силенна всякого клопоту, і тоді вам буде потрібен друг. Як то кажуть, вірного друга пізнаєш у лиху годину [4; 6]. Перекладачу вдалося відтворити англійське прислів'я «*a friend indeed, a friend in need*» українським варіантом «*вірного друга пізнаєш у лиху годину*», завдяки чому речення зберегло свій єдиний засіб експресивності.

2. Лексико-граматичні трансформації:

2.1. Перестановка: *His face ached with strain.* – Від напруження у нього заболіло обличчя [4; 6]. Перекладач використав прийом перестановки, адаптувавши порядок слів у реченні до звичного нам звучання. Інверсія у тексті перекладу надала реченню більш експресивного відтінку, аніж в оригінальному тексті.

2.2. Антонімічний переклад: *Now I'm forced to ask you to explain the whole uncomfortable thing.* – То ось я змушена просити, щоб ви прояснили мені цю делікатну обставину [4; 6]. Антонімічний переклад епітета «*uncomfortable thing*» підкреслив образність цього засобу.

2.3. Експлікація (описовий переклад): *They walked in the warm-cool blowing night on the silvered pavement and there was the faintest breath of fresh apricots and strawberries in the air.* – Теплої, але свіжої ночі вони йшли срібним від місячного сяйва тротуаром, і Монтегові здавалося, ніби в повітрі повіяло тонким ароматом абрикосів і полуниць [4; 6]. Епітети *warm-cool* і *silvered* були перекладені описово, але громіздкість перекладу дозво-

лила зберегти яскравість образів, використаних Бредбері.

2.4. Компенсація: *I wouldn't have wanted you to meet me when I was twenty-one and full of foolishness.* – Я не хотіла б познайомитися з вами в двадцять один рік, коли була ще зовсім дурнятком [4; 6]. Перекладач переклав епітет «*full of foolishness*» українським варіантом «дурнятком», яке є більш експресивним порівняно з текстом оригіналу і слугує більш точним виразом для позначення юної недосвідченості.

Стилістичні трансформації пов'язані зі зміною стилістичного забарвлення одиниці перекладу [3, с. 23]. Розглянемо приклад: *Some day, when you are old and wrinkled and ugly, when thought has seared your forehead with its lines, and passion branded your lips with its hideous fires, you will feel it, you will feel it terribly.* – А коли до вас прийде старість, коли ваше обличчя змарніє і вкриється зморшками, коли думки зорють вам чоло борознами і пристрасть опече уста гідким вогнем, ви з жахом це відчуєте [4; 6]. Використавши прийом стилістичної спеціалізації, перекладач замінив епітети «*old*», «*wrinkled*», «*ugly*» на конструкції з експресивним значенням «*прийде старість, коли ваше обличчя змарніє і вкриється зморшками*», зробивши цей фрагмент речення більш емпатичним.

У процесі перекладацької діяльності трансформації найчастіше мають комплексний характер. Прикладом комплексної трансформації є речення: *They pointed at each other, with starlight burning in their limbs like daggers and icicles and fireflies, and then fell to judging their limbs again, each finding himself intact, hot, excited, stunned, awed.* – Вони вказували один на одного пальцями, а зорі палали в їхніх руках, наче кинджали, крижані бурульки і світляки, потім вони знову почали обмацувати себе. Розпалений, збуджений, приголомшений, переляканий, кожен з них переконувався, що він цілий і живий [4; 6]. Тут перекладач вдався до синтаксичної трансформації (заміна додатку «*burning*» на присудок «*палали*», вибору варіантного відповідника (*limbs* – *руках*; *judge* – *обмацувати*; *finding himself* – *переконувався*), перестановки та членування речення, але завдяки майстерності перекладача порівняння, епітети та метафора були вдало передані у тексті перекладу.

Висновки і пропозиції. Отже, слід відзначити, що однією з основних проблем, з якою зустрічається перекладач у процесі перекладу художнього твору, є відтворення мовних засобів емоційності

й експресивності, що відображають творчу інтенцію письменника і є невід'ємною властивістю мови художнього твору. Вдале поєднання методів відтворення та використання різних трансформацій дозволило перекладачам досліджуваних романів Р. Бредбері досягти максимальної тотожності з текстом оригіналу, зберегти його емоційно-експресивну складову частину, відтворити у мові перекладу експресивні засоби тексту оригіналу, зберегти їхній початковий зміст, врахувавши екстралінгвістичні фактори (національні та культурні особливості англійського народу) і силу художнього й емоційного впливу на читача.

Нині дослідження прийомів відтворення засобів емоційності й експресивності у художніх текстах і розкриття лінгвістичних механізмів декодування цих засобів робить значний внесок у вирішення актуальних проблем лінгвориторики та перекладознавства. Подальше вивчення й аналіз перекладацьких прийомів у роботі з емоційно-експресивними одиницями убачається перспективним, оскільки рецепція будь-якого художнього твору ґрунтується саме на його емоційному сприйнятті, а перекладач має докласти усіх зусиль, щоб передати авторський задум максимально точно й адекватно.

Список літератури:

1. Відющенко А. Б. Типи лексичних трансформацій під час перекладу. *Прикладна лінгвістика 2009: проблеми і рішення* : праці Всеукраїнської науково-методичної конференції студентів та молодих науковців. Миколаїв : НУК, 2009. 164 с.
2. Изард К. Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 464 с.
3. Княжева Е. А., Куняева Н. В. Перевод и переводческие трансформации : учебное пособие. Воронеж, 2006. 55 с.
4. Рей Бредбері. Вибрані твори. URL: http://read-online.in.ua/author/rej_bredberi (дата звернення: 15.01.2021).
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Москва, 1974. 216 с.
6. Bradbury Ray. Books. URL: <https://onlinereadfreenovel.com/ray-bradbury/> (дата звернення: 15.01.2021).

Stavchuk N. V. ANALYSIS OF TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF LANGUAGE UNITS AND CONSTRUCTIONS WITH EMOTIONALLY-EXPRESSIVE COLORING (BASED ON THE MATERIAL OF RAY BRADBURY'S WORKS)

The article examines the main translation transformations adopted when translating language units and constructions with an emotionally expressive coloring in the works of R. Bradbury. The relevance of the study is due to significant differences in the structure of English and Ukrainian languages and difficulties in transmitting emotional coloring when translating.

The aim of the article is to study the peculiarities of the functioning of means of creating emotionality and expressiveness in English and to analyze the patterns of their reproduction in Ukrainian.

In the article were analyzed Ray Bradbury's novels and their translations, and found out that most often translators had used the following transformations: stylistic, lexical-semantic (concretization, generalization, addition and removal of a word, contextual replacement, semantic development), grammatical (sentence articulation, syntactic assimilation (literal translation), combining sentences), lexical-grammatical (permutation, antonymous translation, explication, compensation), morphological (replacement of one part of speech with another) and syntactic (change of syntactic role of the parts of the sentence).

It was revealed that among the variety of emotional states, the most numerous in the studied works were the following: joy, anger, irritation, despair, surprise.

Based on the examples given in the article, it is suggested that the use of translation transformations allows preserving the identity of the author's opinion, the adequacy of the translation, as well as increasing the objectivity of the translation process and the translation solution.

The analysis of the study conducted in the article proves the need to transfer the problem of translation strategy to a higher level of scientific reflection, which provides, in particular, for the systematization of possible approaches to its solution and the development of the necessary methodological apparatus. At the present stage, working with texts of various genres requires a conscious approach from a professional translator, which should be based on a set of strategies that can provide the optimal solution to complex translation problems.

Key words: transformation, translation, emotivity, expressiveness, emotiveness, literary text.